

HACK Márta

DOI: 10.15170/DIKE.2017.01.01.02

főiskolai docens, tanszékvezető

Szent Pál Akadémia Ókori nyelvek Tanszék

Az európai jogi kultúra zsidó-keresztény gyökerei

Judeo-Christian Roots of the European Legal Culture

This article deals with the Judeo-Christian roots of the European legal culture. The Torah or mosaic Law contains the basic principles of individual human rights, equality before the Law, rule of Law. The Ten Commandments as universal ethical norm is not only a catalogue of moral obligations, but it is a source of human liberties. The analysis of the Decalogue shows the toraic regulation that shaped our conceptions of the value of human life, family, education, property, dignity, privacy, judiciary system and good governance. This study makes an attempt to connect the Old Testament legislation and the western society through the reception of the New Testament in the European culture, to show how relevant are the toraic values still today.

Keywords: *biblical anthropology, biblical principles of jurisdiction, inalienable human rights, public good, rule of law, Ten Commandments, universal ethical norm*

1. Bevezetés

Jelen írás arra keresi a választ, milyen bibliai elvek alakították az európai jogi kultúrát. Az európai kultúra három fő forrása a görög bölcelet, a római jog és a zsidó-keresztény vallászetika. A Biblia kétségkívül az európai kultúra egyik alappillére, melynek egyetemes erkölcsi elvei kimutathatóan beépültek a jogról és igazságosságról alkotott felfogásunkba. Elsőként a legalapvetőbb jogokat szeretném kimutatni a Tórában, majd a Tízparancsolatot vizsgálom abból a szempontból, miként hatnak annak máig érvényes alapelvei a törvényességről alkotott képünkre, végül kitérek az újszövetségi törvényértelmezésre és államfelfogásra. A Tóra *Mózes* törvényét és tágabb értelemben *Mózes* öt könyvét jelöli, amelyben a jogi korpusz helyet foglal, a történeti, elbeszélő részekben belül. Szűkebb értelemben a Tórán csak a törvényszövegeket értjük. A Tóra szó törvényt és tanítást jelent. *Mózes* öt könyve azonban nemcsak törvénykönyv, hanem történelemkönyv is. *Mózes* első könyve a világ teremtésétől kezdődő, az emberiség őstörténetét is felölelő narratívába ágyazza Izrael néppé válásának folyamatát, és leírja ennek központi eseményét, *Isten* és Izrael szövetségkötését, amelynek során a törvény kinyilatkoztatására került sor. A tórai alapértékek alatt egyfelől az ember teremtésétől fogva adott ősi, elidegeníthetetlen jogokat, másfelől a törvényadáskor kijelentett parancsolatok által védett értékeket értjük. A tórai alapértékeket a szövegforrások bemutatásával és magyarázatával kívánom feltárni.

2. A Biblia emberképe

Az európai jogi gondolkozást nagymértékben meghatározza a Szentírás emberképe. „*A Biblia szerint az ember alapvető jogai egyidősek az emberiséggel, mivel azok eleve hozzátapadnak az emberhez, tehát nem történelmileg keletkeztek. Legalapvetőbb jogaink Istentől származnak, azok ősi, elidegeníthetetlen örökségünket képezik. (...) Ha szemügyre vesszük őket, rögtön szembeötlik, hogy a történelem folyamán szinte mindegyikük állami törvényekkel is megerősítést nyert.*”¹ A Bibliából kitűnik, hogy az ember kivételes helyet foglal el az Isten által teremtett világmindenségben. Létezésének értelmes célja van. Az ember eredetét tekintve Isten elhatározásából és saját képmására teremtett lény, aki értelemmel, szabadsággal és kormányzati tekintéllyel van felruházva.² Származásából és uralomra feljogosított mivoltából fakadóan tisztességre és megbecsülésre méltó. Az emberi méltóság legtömörebb megfogalmazása a 8. Zsoltárban olvasható, amely a bibliai humanizmus manifesztuma. „*Micsoda az ember mondom hogy megemlékezel róla? És az embernek fia, hogy gondod van rá? Hiszen kevésset tetted őt kisebbé az Istennél, és dicsőséggel és tisztességgel megkoronáztad őt! Úrrá tetted őt kezeid munkáin, mindent lábai alá vetettél.*”³

Az ember eredendő, elidegeníthetetlen méltósága teremtésének módjából és céljából fakad. Az embert minden más élőlénytől megkülönbözteti teremtésének módja. Az Istennel való hasonlóság hordozója és letéteményese az emberbe belélelt szellem (az „*élet lehelleté*”), amit a Teremtő közvetlenül lehelt az ember orrába, és amitől az ember élő és gondolkodó lény lett. „*És formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából, és lehellet vala az ő orrába életnek lehelletét. Így lőn az ember élő lélekkel.*”⁴ Az individuum értékére mutat az a tény, hogy Isten először egy egyént teremtett, és miután látta, hogy „*nem jó az embernek egyedül*”, társául megalkotta a nőt, mint „*segítőtársat, hozzá illőt.*”⁵ Ennek fényében az ember jóléte érdekében cselekvő Teremtőnek köszönhető az első emberi közösség, a házasság létrejötte. E kötelék kifejeződése, hogy az ember „*ragaszkodik feleségéhez: és lesznek egy testt?*”⁶

A házasság ezen egyszerű definíciója szerint az a nemek különbözőségén és a felek hűségén alapul. A házasság intézménye, mint férfi és nő egymás iránti elkötelezettsége „*régebbi a társadalmaknál, államoknál, hiszen az első emberpárra vezethető vissza.*”⁷ Amennyiben a természet rendjéből jogi következtetést lehet levonni, a nemek különbözőségén alapuló házasság jogi védelme nem társadalmi konstrukción, hanem természeti törvény felismerésén nyugszik. Ahol a bibliai szöveg két nemről, a férfiról és a nőről tesz említést, ugyanott hangsúlyozza, hogy az ember Isten képmására lett teremtve, következésképpen mindkét nem tagjai egyenrangúak: egyformán⁸ rendelkeznek mind az istenképűség belső tartalmával, mind az abból fakadó méltósággal. „*Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiuvá és asszonnyá teremté őket.*”⁹ Teremtésének

¹ MÉSZÁROS, Bibliai államelmélet 19.

² CONNER, Foundations 123–130.

³ Zsoltárok 8:5–7

⁴ 1 Mózes 2:7

⁵ 1 Mózes 2:18

⁶ 1 Mózes 2:24b

⁷ MÉSZÁROS, Bibliai államelmélet 20.

⁸ Apostolok cselekedetei 17:26

⁹ 1 Mózes 1:27

céljait tekintve minden más élőlény közül kiemeli az embert, hogy a Föld benépesítésére, és a természet fölötti uralomra kapott felhatalmazást. „*És megáldá Isten őket, és monda nékik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon. És monda Isten: Ímé néktek adok minden maghozó füvet az egész föld színén, és minden fát, amelyen maghozó gyümölcs van; az legyen néktek eledelül.*”¹⁰ Az első emberpár a házasság és a család intézményének szentesítésével együtt tulajdonjogot kapott mind lakóhelyét illetően, mind pedig a természet adta javak birtokba vételét illetően. Az ember javára cselekvő *Teremtő* tulajdont és felelősséget bízott az emberre. „*És vevé az Úr Isten az embert, és helyezteté őt az Éden kertjébe, hogy művelje és őrizze azt.*”¹¹ „*A tulajdon intézménye az isteni jog szerint egyértelműen magántulajdon: az egyénekhez, családokhoz kötődik, az ő boldogulásukat szolgálja.*”¹² Az édeni viszonyokból levezethető a családalapításhoz, a magántulajdonhoz, sőt az egészséges környezethez való jog is.¹³

3. A törvény, a bűn és az ítélet összefüggése

A Biblia olyan emberképet tár elénk, ami szerint az emberi nemet az állatvilágtól megkülönbözteti, hogy *Isten* képmására teremtett, értelemmel és széleskörű cselekvési szabadsággal felruházott lény, aki szabad akarattal rendelkezik, épp ezért erkölcsi lény is.¹⁴ Szabadsága korlátait az a törvény határozta meg, aminek forrása maga *Isten*, ezért tetteiért neki tartozik felelősséggel. Az embernek adott első törvény egyetlen negatív parancsot tartalmazott, aminek megszegéséhez szankció kapcsolódott. Már az őstörténetben egyértelmű az összefüggés a törvény, a bűn és a bűnhődés között. A törvény áthágása a bűn, a bűn következménye a halál. A kert minden fájára és azok gyümölcsére vonatkozó széleskörű engedély mellett egyetlen tilalom figyelmeztetett a szabad cselekvés korlátjára. „*De a jó és gonosz tudásának fájáról, arról ne egyél; mert amely napon ejéndel arról, bizony meghalsz.*”¹⁵

A törvény volt hivatott arra, hogy felszínre hozza az ember döntési felelősségének súlyát, az egyén morális mivoltát. A törvény megszegésével együtt járó a fenyegetés az élet elvesztésére egyúttal rávilágít a törvény céljára: megtartása az ember számára jó. A történetben az a mély gondolat sejlik fel, hogy az élet fája mindaddig hozzáférhető, ameddig az emberiség a törvényt megtartja. A büntetési tétel az elvesztett élet értékét hozza felszínre. A jó törvények mindenkor kritériuma, hogy végső fokon az életet pártolja-e, az ember földi boldogulását célozza-e vagy sem, a büntetés arányos-e az okozott kár mértékével.

¹⁰ 1 Mózes 1:28–29

¹¹ 1 Mózes 2:15

¹² MÉSZÁROS, Bibliai államelmélet 20.

¹³ MÉSZÁROS, Bibliai államelmélet 20.

¹⁴ CONNER, Foundations 124.

¹⁵ 1 Mózes 2:17

Ádám és leszármazottai a tilalom megszegését követően szükségképpen meg kellett ismerjék a bűn és a büntetés összefüggését, a szuverén *Törvényhozó* jogos büntető-igényét és azt, ahogy az gazságosság kívánalma szerint a törvénynek érvényt szerez.

1.kép: Angyal lángpallossal az igazságszolgáltatás jelképe

A paradicsomból való kiűzetés narratívája az emberi reakciókon keresztül ábrázolja, ahogyan a bűnös lelkiállapota megváltozik már azt megelőzően, hogy *Isten* kihirdette volna az ítéletet. A büntudatot a bűn létére vezeti vissza, nem külső kondicionálásra, ami által tudatosult a törvénytörő magatartás. A lelkiismeret törvénye, mint szubjektív, a priori törvény akkor is vád alá helyezi az egyént, ha nincs jelen külső vádhatóság, és nincs előzetes ismerete, tapasztalata az ítéletről. A jó és rossz tudásának fája azért volt tilalmas, mert az ártatlanoknak a jó és rossz közötti határ ismeretlen: nem tudjuk, mi a rossz, amíg el nem követjük. A büntudat a határsértést jelzi. A lelkiismeret törvényéből, mint univerzális emberi tapasztalatból természetjogi következtetést lehet levonni. A törvény és az igazságosság, a bűn és büntetés fogalma, a jogtudat eszerint egyidős az emberiséggel. A bűn és a büntetés definíciója az Újszövetségben lényegében változatlan maradt, „*a bűn pedig a törvénytelenység*”¹⁶ „*a bűn zsoldja halál*”¹⁷ A vádlott meghallgatása szintén része az igazságos ítélelhozatalnak. A Tórában a bűnbeesés történetében, *Ádám* kihallgatásánál találkozunk először vele. *Káin* esetében ugyancsak történt meghallgatás. A tisztességes eljárásra és az emberi élet védelmére a Tízparancsolat VI. és IX. cikkelye magyarázatánál térek ki bővebben.

4. A Tóra alapértékei a Tízparancsolat tükrében

4.1. A Tóra, mint alapszerződés

A törvényadás eseménye Izraelt a népek között sajátos egyedülálló jogi státusba helyezte. A szövetségkötés *Mózes* közvetítésével történt meg a *Mindenható* és választott népe, Izrael között, melyet Egyiptomból vezetett ki, hogy Kánaánban új hazát biztosítson neki az *Ábrahámnak* adott ígérete szerint. A mindkét félre kötelező érvénnyel bíró írásos szerződés létrejött és a szerződést megelőző társadalmi közmegegyezés kialakítása minden bizonnyal mérföldkő a jog történelmében, messze túlmutat a kor szokásjogán vagy annak irodalmi formába öntésén¹⁸. *Paul Johnson* kiemeli a

¹⁶ 1 János 3:4b

¹⁷ Róma 6:23a

¹⁸ *H. Tadmor* úgy véli, az ókori törvénykönyvek nem a mai értelemben vett törvénykönyvek, bár kódexnek hívják pl. *Hammurapi* kódexét, nem annyira a mindennapos döntéseket irányító eljárásjogi eszközök voltak, mint inkább a korabeli bírói gyakorlat sűrítőmánya, a helyi szokás szerinti döntések irodalmi formába öntése. Lásd BEN SASSON, *History* 118–119.

törvényadás társadalomformáló szerepét, mellyel az izraeliták újfajta társadalmat teremtettek: „A mózesi kódexben mindenféle kiváltság benne foglaltatik, de a lényeges kérdések tekintetében nem tesz különbséget a hívők egyes csoportjai között. Valamennyiüknek része van a szövetség elfogadásában; ez pedig népi, sőt demokratikus döntés volt. (...) Philo a rendszert <demokráciának> nevezte, amelyet úgy jellemzett, mint <a legtörvénytisztelőbb és legjobb alkotmányt>.”¹⁹

Tízparancsolat Izrael néppé válásának központi jogi dokumentuma, mely a szigorú erkölcsi monoteizmus talaján áll. Minden más mózesi törvény levezethető a dekalógusból, az esetjog nem más, mint ennek a tíz alapvető parancsolatnak a gyakorlati kifejtése és alkalmazása. Az esetjog kodifikációja a dekalógusban foglalt törvények elhangzását követi. Három törvénytípus különíthető el a Tórában: ezek részint erkölcsi parancsok (egyetemes etikai elvek); részint ceremoniális szabályok (speciálisan Izrael népére, földjére és istentiszteletére vonatkozó parancsok, melyek sajátos céllal elkülönítik más népektől, helyhez és néphez kötöttek); valamint polgári törvények (melyek a közjót szolgálják, elvei bárhol átültethetőek a gyakorlatba). A Tízparancsolat az első kategóriába tartozik. A két kőtáblának megfelelően²⁰ két kategóriába sorolhatjuk a törvényeket: az első négy parancsolat Isten és ember viszonyát szabályozza, a további parancsolatok az ember és ember közötti viszonyt.

„És szólá Isten mindezeket az igéket, mondván: Én, az Úr, vagyok a te Istened, aki kiboztalak téged Egyiptomnak földéről, a szolgálat házából.

I. Ne legyenek néked idegen isteneid én előttem.

II. Ne csinálj magadnak faragott képet, és semmi hasonlót azokhoz, amelyek fenn az égen, vagy amelyek alatt a földön, vagy amelyek a vizekben a föld alatt vannak. Ne imádd és ne tiszteld azokat; mert én, az Úr a te Istened, féltőn-szerető Isten vagyok, aki megbüntetem az atyák vétkeit a fiakban, harmad és negyedíziglen, akik engem gyűlölnék. De irgalmasságot cselekszem ezeríziglen azokkal, akik engem szeretnek, és az én parancsolatimat megtartják.

III. Az Úrnak a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd; mert nem hagyja azt az Úr büntetés nélkül, aki az ő nevét hiába felveszi.

IV. Megemlékezzél a szombatnapról, hogy megszenteljed azt. Hat napon át munkálkodjál, és végezd minden dolgodat; De a hetedik nap az Úrnak a te Istenednek szombatja: semmi dolgot se tégy azon se magad, se fiad, se leányod, se szolgálád, se szolgálóleányod, se barmod, se jövevényed, aki a te kapuidon belől van; Mert hat napon teremté az Úr az eget és a földet, a tengert és mindent, ami azokban van, a hetedik napon pedig megnyugovék. Azért megáldá az Úr a szombat napját, és megszentelé azt.

V. Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj azon a földön, amelyet az Úr a te Istened ad te néked.

VI. Ne ölj.

VII. Ne paráználkodjál.

VIII. Ne lopj.

IX. Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyosságot.

X. Ne kívánd a te felebarátodnak házát. Ne kívánd a te felebarátodnak feleségét, se szolgáját, se szolgálóleányát, se ökrét, se szamarát, és semmit, ami a te felebarátodé.”²¹

¹⁹ JOHNSON, A zsidók története 58.

²⁰ 5 Mózes 10:3

²¹ 2 Mózes 20:1–17; másik változata: 5 Mózes 5:6–21.

„A szóban forgó erkölcsi szabályok némelyike más ókori közel-keleti civilizációkban is elterjedt; [...] Ám ami az Istennel és az emberrel szembeni helyes magatartás átfogó summáját illeti, amelyet egy egész népnek felkínálnak, a nép pedig elfogadja és a szívébe vési, elmondható, hogy az Tízparancsolatnak az egész ókorban még csak halvány mása sem létezik.” – írja Paul Johnson történész. Mint hangsúlyozza, a mózesi szövetség „az ősi közel-keleti szerződések, például a hettiták szerződéseinek mintáját követi. Van egy történelmi bevezetése, amely kitér a célra, ezt követi a vállalkozás természetének, az isteni tanúknak, az áldásoknak és az átkoknak megnevezése, majd a szöveg és végül a szöveget tartalmazó táblák leleltetése. A mózesi szövetség azonban maga nem páratlan, mivel benne nem államok kötnek egyezséget, hanem Isten és a nép.”²²

2. kép: Mózes a kőtáblákkal. Újfajta társadalmat teremtett

A Törvényadó ugyanakkor személyesen, egyes szám második személyben szólítja meg hallgatóját, ezzel szinte önmaga elé állítja az embert, mint egyént. Mivel a törvény isteni eredetű, mindenkire nézve kötelező, és ezért e törvény előtt – ahogyan *Isten* előtt – minden ember egyenlő.

A dekalógus a teljes törvénytörvény kiindulópontja és magva. Bevezetőből, történelmi visszatekintésből és tíz vallás erkölcsi parancsolatból áll, melyet részletes esetjogi magyarázat követ. *Mózes* ötödik könyvében a törvénykönyv záradéka áldásokat ígér a törvény megtartóinak, és átkokat helyez kilátásba a szövetségsgzegőknek, majd végül *Isten* tanúul hívja az eget és a földet. A dekalógus szövegét abból a szempontból fogom elemezni, hogy milyen jogi elvek következnek az egyes részekből, hogyan befolyásolják a törvények funkciójáról alkotott képünket.

4.2. Preambulum

„És szólá Isten mindezeket az ígéket, mondván: Én, az Úr, vagyok a te Istened, aki kiboztalak téged Egyiptomnak földéről, a szolgálat házából.”

²² JOHNSON, A zsidók története 51.

Az ókori keleti alapszerződések mintájára a törvény történelmi bevezetéssel kezdődik. A közös vállalkozás szövegének preambuluma a szövetséget kezdeményező fél bemutatkozását tartalmazza: először nevét, majd történelmi tettét említi, ami az Exodus volt. A szerződés az egész népre vonatkozik, azaz kollektív, a megszólítás viszont egyes szám második személyű, azaz személy szerint a nép minden tagjának szól. A bevezető szakaszban megfogalmazott gondolat, hogy az emberi szabadság védendő érték. A szabadság az elnyomás ellentéte.

A zsarnokság Egyiptomban *Jákob* leszármazottai elleni etnikai tisztogatással felérő demográfiai háborúval, kezdődött, kényszermunkával folytatódott és a héberék istentiszteletének állami meggátolásával csúcsosodott ki. A transzcendens boldogság keresése alapvető jog. A szabadság, egyének és népek vonatkozásában egyaránt *Isten* ajándéka, hogy ezt a jogát minden ember gyakorolhassa.

4.3. Az egyetlen Isten tisztelete

„I. Ne legyenek néked idegen isteneid én előttem. II. Ne csinálj magadnak faragott képet, és semmi hasonlót azokhoz, amelyek fenn az égben, vagy amelyek alant a földön, vagy amelyek a vizekben a föld alatt vannak. Ne imádd és ne tiszteld azokat; mert én, az Úr a te Istened, féltőn-szerető Isten vagyok, aki megbüntetem az atyák vétkeit a fiakban, harmad és negyedéziglen, akik engem gyűlölnék. De irgalmasságot cselekszem ezeréziglen azokkal, akik engem szeretnek, és az én parancsolatimat megtartják.”

Az első két parancsolatban megfogalmazódik, hogy *Isten* szuverén törvényadó és legfőbb bíró, aki él a büntetés és megjutalmazás eszközével. A Törvény záradékában megerősíti, hogy „*Enyém a bosszúállás és megfizetés.*”²³ A Tóra a szigorú erkölcsi monoteizmus talaján áll és mindenféle istenábrázolást tilt. A benne foglalt törvényeket *Isten* kinyilatkoztatott akaratának tekinti, amit Izraellel megismertetett történelmi térben és időben, akinek ezáltal morális kötelezettsége keletkezett ennek védelmére és megőrzésére a korokon át, a jellemzően politeista környezetben.

3. kép: Ezek az utcát díszítő kőtáblák a Tízparancsolatra emlékeztetnek Jeruzsálemben

Az idegen istenségek figuratív ábrázolásainak megsemmisítése része volt Izrael küldetésének, és elsősorban önvédelemként szolgált, nehogy a szinkretizmussal kultúraváltás történjen, a kultúraváltással pedig a vallás megváltoztatása.²⁴ Az idegen kultuszok bevezetésével

²³ 5 Mózes 32:35a

²⁴ 2 Mózes 34:12–17

szembeni ellenállásra vonatkozó alábbi törvény érdekes módon nyomozóhatóság felállítását szorgalmazza az új hazában: „Ha valamelyikben a te városaid közül, amelyeket az Úr, a te Istened ad néked, hogy ott lakjál, ezt hallod mondani: Emberek jöttek ki közülöd, istentelenségnek fiai, és elfordítják városuk lakosait, mondván: Nosza, menjünk és tiszteljünk idegen isteneket, akiket nem ismertetek: Akkor keress, kutass és szorgalmasan tudakozódjál, és ha igaz, és bizonyos a dolog, és megtörtént az efféle útalatosság közötted: Hányd kard élére annak a városnak lakosait; áldozd fel azt mindenestől, ami benne van; a barmát is kard élére hányd.”²⁵ Az információszerzésre, majd ezt követően az értesülések ellenőrzésére a lakosság védelmében van szükség, hogy ne tudják a mózesi vallási reform visszafordításával destabilizálni az országot, mert ennek a környező népekhez történő asszimiláció lenne a következménye. A passzus az állambiztonsági törvények előfutára.

4.4. A megszentelendő Név

„III. Az Úrnak a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd; mert nem hagyja azt az Úr büntetés nélkül, aki az ő nevét hiába felveszi.”

4.4.1. A közbeszéd tisztasága

Szentségtörés és hamis eskü elleni törvény, mely a közbeszéd tisztaságát volt hivatott biztosítani, hiszen kimondja, hogy a szent Név nem tehető profánná. A káromkodás, átkozódás büntetésére volt precedens a pusztai vándorlás korszakában.²⁶ Miután az ünnepélyes eskütétel egyfajta invokáció is volt, a törvény elrettentett a könnyelmű esküdözéstől, ezáltal az adott szó jelentőségére hívta föl a figyelmet. Az Újszövetségben Jézus az égre-földre esküdözést szükségképpen elbizakodott hazugságnak minősíti, ezért az egyenes beszédre szólít fel.²⁷

A Tóra egyúttal a vallási állítások megvizsgálására nemcsak szabadságot adott, hanem egyenesen megkövetelte azt. Az Úr nevében bizonyíthatóan hazugságot állító egyének, az ún. hamis próféták rendszerint feleltek tettükért²⁸, ami mai fogalmaink szerint a közgondolkodást irányítókkal szemben felállított magas mércére irányítja a figyelmet. Az objektív kritériumok felállítása továbbá a vallásokkal és vallási nézetekkel szembeni egészséges kritikai érzéket engedte kifejlődni. A vallások és vallási állítások bírálhatók, összemérhetők, ez a nézet szilárdan gyökeret vert a zsidó-keresztény forrásokból táplálkozó gondolkodásban. Mindemellett a szabadság mellett a III. parancsolat magas erkölcsi színvonalat feltételez, olyan társadalmat, aminek a középpontjában Isten tisztelete áll, akinek személyazonosságát nem hamisítják meg, nevével nem élnek vissza. A szólásszabadság korlátait a blaszfémia tilalma jelenti.

²⁵ 5 Mózes 13:12–15

²⁶ 3 Mózes 24:14

²⁷ Máté 5:33–37

²⁸ 5 Mózes 18:20–22; Jeremiás 28.

4.4.2. A törvény uralma és a hatalmi ágak elválasztása

Az eszményi Izrael papok birodalma, szent nép²⁹, akiknek igazságos törvényeik vannak, jogrendje minta a többi nép számára. A jó jogrend kiemelkedően jogkövetővé tud tenni egy társadalmat. „Megtartsátok azért és megcselekedjétek! Mert ez lesz a ti bölcsességetek és értelmetek a népek előtt, akik meghallják majd mind e rendelkezéseket, és ezt mondják: Bizony bölcs és értelmes nép ez a nagy nemzet!”³⁰ A teokratikus alkotmányon nyugvó társadalmi berendezkedés kivételes jelenség az ókori kelet viszonyai között, még akkor is, ha a teljes igazságosság elérendő ideál maradt. Minden emberre vonatkozóan a törvény uralma érvényesült és nem a kevesek, nem despoták vagy istenkirályok uralma. Három jelentős hivatal nyugodott a tórai jogon: aki a törvényt kihirdette: próféta volt, a törvény pedig szabályozta a papság és a civil hatóság (a királyság) intézményes kereteit, működésük illetékességi körét.

Az Ószövetségben a királyi és papi funkció mereven elkülönült egymástól. Ez azt jelenti, hogy az állami és vallási hivatal nem fonódhatott össze. A szólásszabadságot képviselő próféta pedig mindkettőt bírálhatta. A zsarnokság kialakulását meggátoló ellenőrző funkciók annyiban levezethetők belőle, amennyiben a királyi, prófétai, papi tisztségek egymást ellenőrző feladatkört láttak el, megteremtve ezzel a fékek és ellensúlyok rendszerét a társadalomban. A papok döntései vallási kérdésekben domináltak, de volt civil bíróság, a papok többnyire tanították, magyarázták a Törvényt. ³¹ A legfelsőbb bíró a király volt. Ugyancsak a próféták emlékeztettek az *Istentől* kapott törvény szellemére, ha attól a nép elszakadt, vagy a hatalom elcsúrte-csavarta, és csak betűjében tartotta meg. Az Újszövetségben *Jézus*, mint próféta hívta fel figyelmet a törvény életközpontú tartalmára, szemben annak pusztá törvénykénti, formális megtartásával és emberi rendeletekkel való hatálytalanításával.³² A királyi és papi funkció elválasztása olyan modellt, aminek messze ható következménye van a lelkiismereti- és vallásszabadság tekintetében. A papság és a királyság ószövetségi elkülönítése az állam és egyház szétválasztásának mintája lett a nyugati jogi gondolkodásban. Az egyház és állam szétválasztásának elve szerint a hatalom a hit dolgába nem avatkozhat bele, vallási ügyekben tartalmilag nem illetékes.

A jogi pozitivizmus felfogásával ellentétben a jognak abszolút (magától értetődő) erkölcsi törvényeken kell nyugodnia. A Tóra a társadalom minden szférájában megteremti az erkölcsi minimum alapját. Szükségképpen felmerül tehát a jogharmonizáció igénye is. „Óh, község! Néktek és a köztetek lakozó jövevénynek egy rendtartástok legyen; örökkévaló törvény legyen a ti nemzetseégeiteknél, hogy az Úr előtt olyan legyen a jövevény, mint ti. Egy törvényetek legyen, és egy szabályotok néktek és a jövevénynek, amely közöttetek lakik.”³³ A törvény uralma, a jogállam az a kívánatos társadalmi berendezkedés, amit a nyugati civilizáció magáénak vall. A törvény uralma jogbiztonságot jelent a hatóköre alá tartozó minden egyes polgár számára.

²⁹ 2 Mózes 19:6

³⁰ 5 Mózes 4:6

³¹ 5 Mózes 17:9

³² Számos alkalommal, pl. Máté 15:1–9

³³ 4 Mózes 15:15–16

4.5. Munkaszünet és társadalmi igazságosság

„IV. Megemlékezzél a szombatnapról, hogy megszenteljed azt. Hat napon át munkálkodjál, és végezd minden dolgodat; De a hetedik nap az Úrnak a te Istenednek szombatja: semmi dolgot se tégy azon se magad, se fiad, se leányod, se szolgálád, se szolgálóleányod, se barmod, se jövevényed, aki a te kapuidon belől van; Mert hat napon teremté az Úr az eget és a földet, a tengert és mindent, ami azokban van, a hetedik napon pedig megnyugovék. Azért megáldá az Úr a szombat napját, és megszentelé azt.”

4. kép: Kőtáblák és lámpa: a természetfeletti rendelkezés és az azt megvilágító szellem szimbólumai

A szombattörvény az ember természetfölötti dimenzióját és értékét állítja elének. Nem pusztán munkaerő, és sem az állam, sem a munka nem boldogítja. A személyes *Isten* az embert személynek tekint, akivel személyközi kapcsolatban áll, és aki soha nem válhat eszközzé, nem tárgyiasodhat el. A gazdasági racionalitáson és társadalmi hasznosságon felül értékes. „Mert az én szolgálóim Izráel fiai, az én szolgálóim ők, akiket kiboztam Egyiptom földéről. Én vagyok az Úr, a ti Istenetek.”³⁴

4.5.1. A pihenőnap társadalmi hatása

A pihenőnap elrendeléséből a társadalmi igazságosság eszménye vezethető le. Az Exodus társadalmi vívmánya az volt, hogy a rabszolgasorból egy nép kiemelkedett, és szabad lett; megkapta az önrendelkezés jogát. Heti egy napon pedig a megnyert szabadságával teljes mértékben élhet. A pihenőnap indoklása más megfogalmazásban³⁵ az, hogy engedjék uraik a szolgálóikat is pihenni, és emlékezzenek vissza, hogy rabszolgák voltak Egyiptomban. Mindenkinek jár egy pihenőnap, hogy regenerálódjon, függetlenül a társadalomban elfoglalt pozíciójától, nemétől, korától, vagy származásától. A parancs megfogalmazása a törvény előtti egyenlőséget erősíti meg. A pihenőnap ösztársadalmi hatását tekintve rendkívül pozitív intézkedés, hiszen mindenki számára törvény által biztosítja a szabadidőt, hogy visszanyerje fizikai, mentális és lelki egészségét. A pihenés mai fogalmaink szerint a kiegészítő elkerülését és a kreatív energiák megújulását eredményezi.

A Törvényben a szombattörvények egész skálájáról olvasunk. A szombattörvény vallási jelentőségén túlmenően szociális intézkedéscsomagot foglalt magában.³⁶ Hétéves ciklusokban elrendelték a rabszolgák felszabadítását Hétszer hét év számlálása után következő minden

³⁴ 3 Mózes 25:55

³⁵ 5 Mózes 5:15

³⁶ 3 Mózes 25:1–55

ötvenedik esztendőben felszabadultak az adósok, az eladósodottak visszakaphatták elzálogosított birtokukat. A szombatév a vagyoni különbségeken jelentősen enyhített, az ötvenedik esztendő, a jubileumi év pedig lehetővé tette a tartósan eladósodottak számára az újrakezdés esélyét, a lecsúszott társadalmi rétegeknek a konszolidált életmódba való visszakapaszkodást.

A Tóra a termőföld parlagon hagyását is elrendelte, hogy pihentetésével megújuljon a föld termőereje. A vetésforgó európai bevezetése szintén a föld pihentetésén alapul, ami által nagyobb termést értek el. A nagyobb termésátlag több élelmiszert, jobban táplált lakosságot és jobb életminőséget, akár nagyobb születésszámot jelent.

Az önrendelkezéshez szükséges az egészség, amivel az egyén képes az öngondoskodásra. Az egészség és a munkaképesség értékére tekintettel, egy közösség tagjai egymás egészségéért kölcsönösen felelősek. *„És ha férfiak összevesznek, és megüti valaki az ő felebarátját kővel vagy ökklével, és nem hal meg, hanem ágyba esik: Ha felkél, és mankóján kinn jár: ne legyen büntetve az, aki megütötte; csupán fekvéséért fizessen és gyógyíttassa meg.”³⁷* Ha valaki embertársa testi épségét, munkaképességét megkárosította, a törvény kötelezte, hogy fizesse ki annak egészségügyi ellátását, és a munkából kieső napokat táppénz gyanánt. A fenti törvényben a betegbiztosítás gyökereit láthatjuk.

4.6. A család védelme

„V. Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj azon a földön, amelyet az Úr a te Istened ad te néked.”

A törvényeket pozitív és negatív előjellel ellátva beszélhetünk pozitív parancsokról, (tedd ezt és ezt) és negatív parancsról, azaz tiltásról. A törvények megfogalmazása néhol tartalmaz indoklást, néhol egyetlen kategorikus tilalomból áll. Az ötödik parancsolat egy felszólítás, amihez ígéret is fűződik, méghozzá a hosszú és jó élet ígérete, olyan földön, melyet *Isten* jelölt ki az embernek. A család funkciójának felértékelése, a szülők tisztelete és a szülőföld szeretete természetes módon összekapcsolódik.

Az első földi intézmény eredetét és jelentőségét tekintve is a házasság és a család. Az egyén számára szintén az első emberi közösség, amelynek részévé válik. Mivel a házasság kölcsönös szereteten alapul, a családban alakul ki a gyermek önértékelése és életigenlő mentalitása. A szülők kötelessége szeretettel gondozni a gyermeket, a szülőket pedig megilleti a tisztelet az életadásért és gondoskodásért. A társadalom szövete az egészséges családok sejtjeiből fejlődik ki és épül tovább. A tisztelet parancsa teszi lehetővé az egyén számára minden más, alá-fölérendeltségen alapuló viszonyba való beilleszkedést. Más szóval bármely tekintélyi rendbe való betagozódás, együttműködési készség kialakulása a szülők tiszteletével kezdődik.

A tisztelet kultúrájának meghonosítása a nevelés által történik és elengedhetetlen ahhoz, hogy nagyobb emberi közösség jöhessen létre. Aki a kisebb, az a családi közösségben együttműködést tanul és képes a nagyobb közösségben is értékteremtő és értékhordozó ember lenni. A család nemcsak szociális készségeket segít elsajátítani, hanem ismereteket is. A szülő az első nevelő, akinek ebbéli kompetenciáját ez a parancsolat megerősíti, miután a következő nemzedékekért vállal nyugvó felelősségére az első két parancsolat már felhívta a figyelmet. Az

³⁷ 2 Mózes 21:18–19

oktatás, nevelés kiemelkedő fontosságára világít rá, ami nélkül semmilyen interperszonális kapcsolatra vonatkozó parancsnak nem lenne fogantatja. A következő nemzedék nevelése, tanítása elsősorban szülői feladat, de az ismeretek széles skáláját lehetőleg minden gyermeknek egységesen átadni a közoktatás által lehetséges.³⁸ A szülők mint életadók és nevelők tekintélyükben azért nyernek védelmet és megerősítést, mert a Törvényadó életpárti, jövőorientált társadalmat vizionál, ahol az egyén tehetsége fejleszthető.

Az V. parancsolatban a szociális háló szükségessége, a társadalmi gondoskodás alapgondolata is benne van. A szülő tisztelete az idős szülő eltartását, ellátását is magában foglalja, ezáltal a nyugdíjrendszer ősenek tekinthető. A családon túlnövő gondoskodás a szegények megsegítése, a jótékonykodás. A kiszolgáltatott emberek közösségi segítése, életlehetőséghez és ellátáshoz juttatása kifejezett parancs. Az árvák, jövevények, özvegyek felkarolása olyan tevékenység, melyeket a Tóra kifejezett parancsba adott.³⁹ Kifosztásuk, ellehetetlenítésük égbekiáltó bűn, amitől nemcsak a Törvény, hanem a próféták és a tanító jellegű írások óva intenek.⁴⁰ Kiszolgáltatott lehet a munkaadójának az alkalmazott is, akinek visszatartják a bérét.

Az utolsó júdabeli írópróféta, *Malakiás* tolmácsolásában a *Seregek Ura* perel azért, hogy a társadalom állapota javuljon. „Mert ítéletre indulok hozzátok, és gyors tanú leszek a szemfényvesztők ellen, a paráználak és hamisan esküvők ellen, és azok ellen, akik megrövidítik a munkásnak bérét, az özvegyet és árvát, és akik nyomorgatják az idegent, és nem félnek engem, azt mondja a Seregeknek Ura.”⁴¹ Az idősek tisztelete szintén tórai parancsolat, amely fontos érték a tekintélytiszteleten alapuló társadalmakban. Legköznapiabb alkalmazása törvény szövegének a felirat, amely a modern Izraelben a tömegközlekedési eszközökön szólítja fel az utasokat, hogy adják át helyüket az időseknek. Így szól: „*Az ősz ember előtt kelj fel*”.⁴²

4.7. Az emberi élet védelme

„VI. Ne ölj.”

A Teremtés könyvéből egyértelmű, hogy az emberi élet a jog által védendő legfontosabb érték. Az ölést kifejező héber szó gyöke (*rácab*) kifejezetten az emberölésre, a gyilkosságra vonatkozik. Az emberi élet egyszeri, megismételhetetlen, mivel visszaadni emberileg lehetetlen, ezért életet elvenni sem szabad. Emberi életet kioltani bűn. Az emberölés szankcionálása jóval régebbi, mint a mózesi törvény.

Az Édenből való kiűzetést követően azonnal megtörtént az emberi élet kioltása miatti felelősségre-vonás *Káinnal* szemben, amiért megölte testvérét, *Ábelt*.⁴³ „*Monda pedig az Úr: Mit*

³⁸ Az első ismert, egységes, közpénzből fenntartott iskolarendszert a *Hasmoneus* uralkodóház vezette Júdeában állíttatta fel *Simon ben Setach*, farizeus tudós, a Szanhedrin feje, i.e. 75-ben.

³⁹ 5 Mózes 14:29; 16:11–14

⁴⁰ 2 Mózes 22: 22; Jeremiás 22:3; Ezékiel 22:7; Zakariás 7:10; Példabeszédek 23:10–11

⁴¹ Malakiás 3:5

⁴² 3 Mózes 19:32a

⁴³ 1 Mózes 4:8–15

*cselekedté? A te atyádfiának vére kiált én hozzá a földről.*⁴⁴ Emberi bíróság még nem ítélte el és nem büntethette meg a gyilkost, kizárólag *Isten* szava sújtott le a lelkiismeretére.

4.7.1. Az államhatalom legitimációja

Az emberi élet védelmében a vízözön után, *Noéval* kötött szövetség keretében *Isten* feljogosította az embereket a gyilkosság megtorlására, ezáltal a bíróság és a büntetőhatalom felállítására adott parancsot: „*Aki ember-vért ont, annak vére ember által ontassék ki; mert Isten a maga képére teremté az embert.*”⁴⁵ A mondat ritmikus és szimmetrikus verssor, amely tartalmazza magára az igazságszolgáltatásra vonatkozó törvényt, az emberölés esetében kiszabandó büntetési tételt az elkövetőre, és annak bírói indoklását. Az igazságszolgáltatás alapelve a *lex talionis*, a tett súlyával arányos büntetés elve. Ez az utasítás az emberi közösségekben egyetemlegesen a bíróság felállítására, és a büntetőhatalom létrehozására adott felhatalmazást, ami az államok kialakulásához vezetett. „*Isten a gyilkosságot már Noé idejében büntetni rendelte (1 Mózes 9:6), a 'Ne ölj!' parancsa később erre erősített rá.*”⁴⁶

A dekalógust követő és magyarázó polgári törvények továbbá részletezik a testi sértés, a súlyos testi sértés esetében kiszabandó büntetéseket és a véletlen baleset okozásakor bekövetkező haláleseteket, amikor a közkegyelem intézménye léphet működésbe. Ennek a formája a *mózesi* törvényben a menedékvárosok rendelése, ahol a vérbosszú elől védelmet kapott a nem szándékos emberölést elkövető ember. A gyilkosok halálbüntetéssel sújtása adja az állam és büntetőhatalmának legitimációját. Figyelemreméltó, hogy a Törvény meghagyta a szokásjogot, melynek alapján saját hatáskörben is eljárhattak az ókori Izraelben: rokon is bosszút állhatott megölt rokonáért a gyilkoson ott, ahová az állam keze nem ért el. Ebből is látszik, hogy a gyilkosok halálbüntetése nemcsak elrettentésül szolgált, hanem igazságot is szolgáltatott az áldozat családjának. Ugyanakkor az áldozat családtagja fellebbezhetett ez ellen. Egy realiztikus jogesetről olvasunk *Dávid* király krónikájában, melyben egy anya a királytól kér védelmet a rokonsággal szemben, hogy ne veszítse el megmaradt fiát, aki másik fiát megölte.⁴⁷ Az önbíráskodás helyett a modern polgári társadalomban a polgár az államra ruházta a fegyver viselésének jogát. A fegyverviselés ma is kérdéseket vet fel: van ahol szinte teljesen, van ahol kevésbé állami monopólium. A polgárok és az állam szerződésén múlik, mit tekintenek az élet leghatékonyabb védelmének.

4.7.2. Az élet védelme fogantatástól a természetes halálig

Hasonlóan nagy vita tárgya az önrendelkezés joga és mások élethez való jogának ütköztetése. Az emberi élet bibliai szemléletét védelmezők szerint az élet a fogantatástól a természetes halálig tart. Ennek a koncepciónak megfelelően az abortusz, az eutanázia (és az öngyilkosság) egyaránt emberi élet szándékos, önkényes kioltása, per definitionem emberölés. A magzat, noha önálló életre még

⁴⁴ 1 Mózes 4:10

⁴⁵ 1 Mózes 9:6

⁴⁶ MÉSZÁROS, Bibliai államelmélet 19.

⁴⁷ 2 Sámuel 14:1–11

képtelen, nem tekinthető az anya testrészének, mert teste kezdettől egyedi és sajátos; már az anyaméhben személyiségjegyekkel rendelkezik⁴⁸, ennél fogva jogalany, élete méltó a védelemre. „Bizony te alkottad veséimet, te takargattál engem anyám méhében. (...) Látták szemeid az én alakatlan testemet, és könyvedben ezek mind be voltak írva: a napok is, amelyeken formáltatni fognak; holott egy sem volt még meg közülük.”⁴⁹ Az emberi testet nagyra becsüli a Szentírás. „Nemcsak az emberélet szent, hanem az Isten képeire formált emberi lény is nagy becsben áll.”⁵⁰

4.8. A házasság védelme

„VII. Ne paráználkodjál.”

A VII. parancsolat a szexuáletika témakörét öleli fel. A héber kifejezés (*na'af*) a házassági hűtlenség tényállására utal, a házasság nélküli viszonyok közül külön szó csak a prostitúcióra van, ezért átfogó értelemben mindennemű nemi erkölcsbe ütköző cselekményt érthetünk alatta. Az európai jogfelfogás a keresztény, evangéliumi törvényértelmezést a tekintette hosszú ideig iránymutatónak, ami a monogám házasságot, az egy férfi és egy nő szövetségén alapuló házasság intézményét törvényi védelemben részesíti. A magyar Alaptörvény mindeddig a hagyományos házasságot ruházta fel különleges státusszal. Az élethosszig tartó, kölcsönös hűségen és szereteten alapuló házasság biztosítja férfi és nő számára az utódnemzéshez szükséges érzelmi, fizikai és anyagi biztonságot, ami egyben a gyermekek legjobb környezetét jelenti és a felnevelésükkel járó terhet megkönnyíti. A szülői tisztelet kapcsán már szó esett a család szükségességéről és társadalmi hasznáról. A hűségen alapuló monogám házasság a lelki és testi egészség számára is kedvező. Minimálisra szorítja a szexuális úton terjedő betegségek kockázatát, melyeknek önmagában is képes (lenne) gátat vetni.⁵¹ A népesség növekedését leginkább a monogám házasság tudja biztosítani egy nemzetben. A házasság polgári szerződés, amiből jogok és kötelezettségek származnak. A válást a törzsi jog enyhébben, az Újszövetség szigorúan ítéli meg, de közös abban, hogy formális keretei vannak, törvényes indoklás nélkül nem szűnik meg.⁵²

A Tóra tiltja a házasságon kívüli, a közeli rokonok közötti és az egyneműek közötti nemi kapcsolatot, továbbá az állatokkal való nemi közösülést.⁵³ A gyermekáldozat tiltása ugyanabban a törvénycsomagban kapott helyet, mint a vérfertőzés és perverzió tilalma. A „*Ne paráználkodj*” parancsolat hatálya alá tartoznak a különféle, a nemi erkölcsbe ütköző cselekmények, például a nemi erőszak eseteinek szankcionálása⁵⁴, amit a modern polgári állami törvény továbbra is szankcionál. A prostitúciót úgy tiltja, hogy a fiatalra döntő befolyással bíró személyt, jelesül a patriarkális családban az apákat szólítja fel, hogy ne becstelenítsék meg a lányukat azzal, hogy prostituálnak adják. Ilyen módon a törvény a prostituáltat magát inkább áldozatnak tekinti, a prostitúció

⁴⁸ Zsoltárok 139:13–16; Jeremiás 1:5; Lukács evangéliuma 1:43–44

⁴⁹ Zsoltárok 139:13,16

⁵⁰ JOHNSON, A zsidók története 50.

⁵¹ MCMILLEN, Elkerülhető betegségek 42–51.

⁵² Máté 19:1–9, ahol *Jézus* utal a könnyítést jelentő válólevélre.

⁵³ 3 Mózes 18

⁵⁴ 5 Mózes 22:23–27

irányában befolyásoló környezetet pedig felelősnek. Az okot és nem pusztán a negatív társadalmi jelenséget, mint okozatot kívánja megszüntetni.⁵⁵

4.9. A magántulajdon védelme

„VIII. *Ne lopj.*”

A VIII. parancsolat a magántulajdonhoz való jog védelmét biztosító törvény. A magántulajdonban egy személy életideje, tehetsége, munkája testesül meg, ezért védelem alatt áll. Más tulajdonának elvétele törvénybe ütközik, amit a Tóra szankcionál. *Mózes* törvénye egyedülálló újdonsága volt az i.e. 2. évezred ókori keleti jogi környezetében, hogy az ember értékét messze az anyagi értékek fölé emeli. Míg *Hammurabi* törvényei a lopás miatt (egy kivétellel) minden esetben halálbüntetést róttak ki⁵⁶, *Mózes* törvénye egyetlen esetben, az éjszakai betörővel szembeni jogos önvédelem esetében ismeri el annak jogosságát, fényes nappal a tolvaj életének a kioltása ugyanúgy gyilkosságnak minősül, mint más emberölés. Míg a mezopotámiai kódex csak a közönséges lopás egy enyhe esetében engedte a tolvajnak, hogy kárpótlás megfizetésével mentesüljön a büntetés alól, de ha fizetéseképtelen volt, akkor ő is életével fizetett; addig *Mózes* törvénye rendszerint a kár megtérítését írta elő, a rablás, lopás, sikkasztás, hűtlen kezelés eseteiben, az elkövetőt különböző mértékű pénzbeli kárpótlás megfizetésére kötelezve.

Az emberrablás esetében viszont éppen fordítva van: a tórai rendelkezés szerint „*aki embert lop, és eladja, halállal lakoljon.*”⁵⁷ Ez a szabály viszont ismét azt az értékrendet erősíti meg, hogy az ember nem lehet árucikk. A túszejtőkkel szembeni rendőri, katonai fellépés etikai vetületét megvilágíthatja, hogy aki embert lop, nem egyszerű tolvaj, hanem egy emberi életet tesz tönkre, megfosztva eredeti rendeltetésétől. A tórai szabályozás tehát az ember anyagi javakkal összemérhetetlen értékére mutat rá. Az emberrablás kategóriájába nemcsak a túszejtést sorolhatjuk, hanem a rabszolga-kereskedelmet, az emberi test áruba bocsátása céljából zajló emberkereskedelmet, valószínűleg számos esetben a kerítéssel, futtatással, prostitúcióval anyagi haszonra szert tévő szervezett bűnözők tevékenységét is. Az emberkereskedelmet tiltó törvény mindezeknek a káros társadalmi jelenségeknek hathatósan elejét vette. Bővebb megfogalmazása így szól: „*Hogyha rajtakapnak valakit, aki embert lop az ő atyjafiai közül, Izráel fiai közül, és hatalmaskodik rajta, vagy eladja azt: haljon meg az a tolvaj. Így tisztítsd ki a gonoszt te közül.*”⁵⁸ Különbőféle károkozások is a „*ne lopj*” kategóriájába sorolhatók. A magántulajdon védelmére vonatkozó további törvények tiltják az olyan anyagi természetű visszaéléseket, mint a hűtlen kezelés, sikkasztás, orgazdaság, zsarolás (magántulajdon erőszakkal, fenyegetéssel való megszerzése) és a csalás, amire a kettős mérce tilalma vonatkozik. „*Ne kövessetek el igazságtalanságot az ítéletben, a hossz mértékben, súly mértékben és úrmértékben.*”⁵⁹ Még plasztikusabban fejezi ki ugyanezt egy másik törvény, ami a pénz és a szemes

⁵⁵ 3 Mózes 19:29

⁵⁶ Hammurabi törvényei 6–11. §§, 15.

⁵⁷ 2 Mózes 21:16

⁵⁸ 5 Mózes 24:7

⁵⁹ 3 Mózes 19:35

5. kép: Ősi súlymértékek Izraelben

termény mérésére alkalmas eszközöket egységesíti: „Ne legyen a te zsákodban kétféle font: nagyobb és kisebb. Ne legyen a te házádban kétféle éfa: nagyobb és kisebb.”⁶⁰ A kétféle mérték és súly tilalma a fogyasztóvédelem korai előfutára volt, hiszen a mérésben történő csalással a vevőt be lehetett csapni, és az eladó a kisebbé tett mércével rejtett árdrágítást ért el, ezzel vevőjét megrövidítette. A próféták az igazságosságot kérték számon kortársaikon, így *Ámós*,⁶¹ társadalombírálatára a csalást sem hagyta szó nélkül: „Mikor múlik el az újbóld, hogy gabonát árulhassunk? És a szombat, hogy megnyithassuk a gabonás házat? Hogy megkisebbsük a vékát, és megnagyobbítsuk az árát, és hamis mértékekkel csalhassunk? Hogy megvegyük a szegényeket pénzen, és a szűkölködőt egy öltő saruért, és eladhassuk a gabona hulladékát?”⁶²

A Szentírás elítéli nemcsak a gazdasági elit, hanem a politikai hatalommal visszaélését az állampolgárral szemben. Az állampolgár magántulajdonának kisajátítását súlyos következményekkel járó törvénysértésnek tekinti. Szabadság nincsen vagyonsbiztonság nélkül. Az állami erőszakkal, az igazságszolgáltatás gépezetével végbevitt rablást egy híres eset, *Nábót* szőlője kisajátítása példázza (1 Királyok 21.). Az esetben az uralkodó a maga számára kiszemelt ingatlant úgy szerezte meg, hogy tulajdonosát hamis vád alapján kivégeztette és a tulajdont elkobozta. Az anyagi haszonszerzés indítékából elkövetett gyilkosságra és az indíték jelentőségére a X. parancsolatnál térek vissza. Itt csak magát a koncepció per általi kisajátítást említem a „*ne loj*” parancs kapcsán, ami mindenkire egyaránt vonatkozik. A törvényes közhatalomról alkotott európai felfogás szerint a magántulajdontól a polgárt az államhatalom sem foszthatja meg.

4.10. A jó hírnév védelme

„IX. Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonytságot.”

A IX. parancsolat a hamis tanúzás tilalma. A hamis tanú hazugságot mond⁶³, ezért a törvény etikai értelme általánosságban a hazugság tilalma. A hamis tanúzás tilalma speciális

⁶⁰ 5 Mózes 25:13–14

⁶¹ *Ámós* próféta i.e. 745-ig tevékenykedett Izraelben, II. *Jeroboám* uralma alatti viszonylagos jólét időszakában.

⁶² *Ámós* 8:5–6

⁶³ Példabeszédek 6:19

értelemben a bíróság előtt tett hamis tanúzást mondja ki, tekintettel annak különös súlyára. Hamis tanúzással egy ártatlan ember becsületét, tulajdonát, sőt életét lehet elvenni abban az esetben, ha a bíróság hamis tanúvallomás alapján hozza meg döntését.⁶⁴ A parancsolat feltételezi a bírósági hivatal fennállását és döntéshozatali mechanizmusát a vádtól a végrehajtásig.

4.10.1. A bíróság előtt

A Tóra egyik jelentős értéke az igazságos és méltányos eljárás iránti követelmény. A bíróság felállításának elrendelésekor megfogalmazza a bírakkal szemben igazságos, pártatlan, megfélemlítéstől és elfogultságtól mentes ítélethozatal követelményét. „*Bírákat és felügyelőket állíts minden kapudba, amelyeket az Úr, a te Istened ad néked, a te törzseid szerint, hogy ítéljék a népet igaz ítélettel. El ne fordítsd az ítéletet; személyt se válogass; ajándékot se végy; mert az ajándék megvakítja a bölcsék szemeit, és elfordítja az igazak beszédét. Igazságot, igazságot kövess, hogy élhess, és örökségül bírhasd azt a földet, amelyet az Úr, a te Istened ad néked.*”⁶⁵ Az utolsó passzus kétszeresen megismétli az igazság szót, amit többféleképpen értelmez rabbinikus jogtudomány. Egy lehetséges magyarázata, hogy igazságot úgy kell szolgáltatni, hogy közben maga az eljárás is igazságos.⁶⁶ Rossz eszközzel nem lehet jó cél érdekében tenni az igazságért. A törvény ilyen interpretációjából az következik, hogy helyes ítélet is lehet formai hiba miatt kifogásolható, vagy fordítva, formálisan kifogástalan eljárásban is születethet hibás döntés. A kövess szó a héber szövegben úgy is fordítható, hogy menj utána, vagy akár úgy is, hogy üldözd. Ez azt jelenti, hogy az eljárás indul, az ügyet végig kell vinni, egészen addig, amíg a bírák vagy felügyelők el nem érik az igazságosságot. A felügyelőket mai fogalmainkkal a rendőrséggel helyettesíthetjük be.

A bíróságnak pártatlannak, függetlennek és megvesztegethetetlennek kell lennie. A bírónak személyválogatás nélkül, kizárólag a törvények alapján kell ítéletét meghozni. A törvény előtti egyenlőség azt jelenti, hogy vagyoni helyzetre való tekintet nélkül kell a bírónak a felek számára igazságot szolgáltatnia. *Mózes* a fenti meghagyásokon túlmenően a bírákat felszólította arra, hogy hallgassák ki az embereket, továbbá, hogy senkitől ne féljenek, mert az ítélet Istené.⁶⁷ A bírák tehát nem a saját maguk, hanem a Törvény nevében járnak el, ezért jó okuk van arra, hogy megfélemlítés nélkül végezzék munkájukat.

4.10.2. Hamis tanúzás büntetése

A tisztességes eljáráshoz fűződő jog elve tükröződik abban, hogy mindkét felet (képviselőiket, tanúikat is) meg kell hallgatni. A tanúkat különösen nagy felelősség terhelte egy olyan korban, amikor a szem-és fültanúk vallomása döntő súllyal esett latba egy-egy döntésben (hiszen a

⁶⁴ Pl. *Nábót* szőlője esetében, vö. 1 Királyok 21

⁶⁵ 5 Mózes 16:18–20

⁶⁶ *Rav Asi* szerint az igazság (*cedeq*) szó ismétlése azért van, mert kétféle igazságosságot jelent: a törvény szigorú alkalmazását és a józan éssen nyugvó kompromisszumot (Jeruzsálemi Talmud, Szanhedrin 32b). A lengyel haszid Rabbi *Szjimcha Bunim* (1765-1827) szóbeli tanítása szerint viszont az idézett vers értelme az, hogy az eljárásnak, melynek során igazságot tesznek, magának is igazságosnak kell lennie. *Mizrahbi* ezt így idézi: „*Justice for legitimate ends, and justice by legitimate means.*”

⁶⁷ 5 Mózes 1:16–17

nyomozáshoz és a bizonyításhoz nem álltak rendelkezésre fejlett technikai eszközök). A hamis tanúzás tilalma magában foglalja a jó hírnévhez fűződő jog védelmét. A hamis tanúbizonyosság tilalma a hamis vád emelésének tilalmát is jelenti, más szóval a rágalmazást. A tanúskodásról szóló törvény három fontos elemet tartalmaz: egyrészt az ártatlanság vélelme megilleti a vádlottat, másrészt a bizonyítás terhe a vád oldalán van, harmadrészt minimálisan két vagy három tanú egybehangzó vallomása alapján jön létre bírósági ügy.

A hamis tanúra a *lex talionis* szabálya szerint szabták ki a büntetés mértékét. Figyelemreméltó tény, hogy a mózesi törvény „szemet szemért” elve a perrel elérni szándékozott sérelemre is kiterjedt, nem csak a ténylegesen elkövetett testi sértésre. „Ne álljon elő egy tanú senki ellen semmiféle hamisság és semmiféle bűn miatt; akármilyen bűnben bűnös valaki, két tanú szavára vagy három tanú szavára álljon a dolog. Ha valaki ellen gonosz tanú áll elő, hogy pártütéssel vádolja őt: Akkor álljon az a két ember, akiknek ilyen perük van, az Úr elé, a papok és a bírák elé, akik abban az időben lesznek; És a bírák vizsgálják meg jól a dolgot, és ha hazug tanú lesz a tanú, aki hazugságot szólott az ő atyjafia ellen: Úgy cselekedjétek azzal, amint ő szándékozott cselekedni az ő atyjafiával. Így tisztítsd ki közülük a gonoszt; Hogy akik megmaradnak, hallják meg, és féljenek, és többször ne cselekedjenek te közötted ilyen gonosz dolgot. Ne nézz reá szánalommal; lelket lélekért, szemet szemért, fogat fogért, kezet kézért, lábat lábért.”⁶⁸

Mindaddig, amíg a vád nem nyer bizonyítást, a gyanúsítottat megilleti az ártatlanság vélelme, nem kezelhető az elítélttel egy szinten. A bizonyítás terhe pedig a vád oldalán van, ami szintén az ember jó hírnevéhez való jogát engedi érvényesülni.

4.10.3. Egy tanú nem tanú

Halálbüntetést kizárólag két, vagy három tanú vallomására volt szabad kiszabni. A tanúknak vállalni kellett az ítélet jogosságáért a felelősséget. „Két tanú vagy három tanú szavára halállal lakoljon a halálra való; de egy tanú szavára meg ne haljon. A tanúk keze legyen első rajta, hogy megölettessék, és azután mind az egész nép keze. Így tisztítsd ki magad közül a gonoszt.”⁶⁹ Az európai jogi kultúrában a *unus testis nullus testis* formában összegzett alapelv már a tórai jogban megjelent. Az első követ a tanúknak kellett a vádlottra dobniuk. Erre a joggyakorlatra utal Jézus, amikor egy tetten ért házasságtörő nőt azzal mentett ki vádlói kezéből, hogy felszólította a vádat képviselőket, hogy az vesse rá az első követ, aki nem vétkezett.⁷⁰

4.10.4. Hallgattassék meg a másik fél is

A másik fél meghallgatása az igazságos és tisztességes eljárásnak szintén alapvető kritériuma. A latin szállóige formájában rögzült elv (*audiatur et altera pars*⁷¹) beépült az európai jogi gondolkodásba. „Isten és ember törvényei egyaránt megadták a lehetőséget a másik félnek, hogy védekezzen, ha van valami mentsége (...) még maga Isten sem mondott ítéletet Ádámra azelőtt, hogy felszólította őt,

⁶⁸ 5 Mózes 19:15–21

⁶⁹ 5 Mózes 17:6

⁷⁰ János evangéliuma 8:7

⁷¹ SENECA, Medea 199. *Audi alteram pars* („halld a másik felet”) formában *Augustinus* (The two souls 14:22) is használja.

hogyan szóljon a védelmére.”⁷² Az emberpár élhetett a védekezés lehetőségével és beismerő vallomást tehetett. Az ítélethirdetés előtt minden ügyben kérdezni kell, ez indokolja az ügyek nyomozati szakaszát. Az Újszövetség lapjain visszaköszön a tisztességes eljárás elve a korabeli ítélkezés gyakorlatában. „*Vajon a mi törvényünk kárbozthatja-e az embert, ha előbb ki nem hallgatja, és nem tudja, hogy mit cselekszik?*”⁷³

Salamon, a bölcs király egy velős mondasban foglalja össze, miért fontos mindkét felet meghallgatni. Mikor szót kap a másik fél, rávilágít az első érvelésének gyenge pontjaira: „*Igazsá van annak, aki elő a perben; míg nem eljő az ő peresfele és megvizsgálja őt.*”⁷⁴

4.11. A magánélet sérthetlensége

„*X. Ne kívánd a te felebarátodnak házát. Ne kívánd a te felebarátodnak feleségét, se szolgáját, se szolgálóleányát, se ökerét, se szamarát, és semmit, ami a te felebarátodé.*”⁷⁵

A dekalógus X. cikkelye a privátszféra védelmének etikai elvét fogalmazza meg. Minden ember életideje és tehetsége munkája eredményében és szűkebb és tágabb kapcsolatrendszerében, egzisztenciájában jelenik meg, amelyek földi boldogulásának feltételei. A kívánság, vagyis a másik ember eredményeinek, javainak, állapotának megirigylése mélyen gyökerezik az emberi természetben. Ha cselekedet szintjén nem is megfogható, az irigységre való hajlam felfedése a törvény feladata volt. *Pál* apostol így vall erről: „*a bűnt nem ismertem, hanem csak a törvény által; mert a kívánságról sem tudtam volna, ha a törvény nem mondaná: Ne kívánjad.*”⁷⁶ Az irigységet az állami törvény nem szankcionálja, de az isteni törvény fontosnak tartotta, hogy tükröt tartson az ember elé, hogy gátat vessen az irigység által motivált gonosztetteknek. A Szentírás több bűntény háttérében az irigységet, vagy féltékenységet sejteti: az első gyilkosság indítéka az irigység volt. *Káin* megölte testvérét, *Ábelt*, mert *Ábel* áldozata elnyerte *Isten* tetszését, az övé pedig nem.⁷⁷ *Józsefet* irigységből kis híján megölték, végül csak eladták rabszolgának a testvérei.⁷⁸ Az irigység volt *Nábót* szőlője fondorlatos megszerzése és kivégzése mögött, és a sort még hosszan lehetne sorolni.

A *salamoni* ítélethozatal közmondásosan bölcs, amelynek kapcsán meg kell említenünk magát a konkrét jogesetet.⁷⁹ Egy házban lakott két nő, mindkettő gyermeket szült. Az egyik megvádolta a másikat, hogy az ráfeküdt a gyermekére, és éjjel, míg ő aludt, ellopta mellőle a gyermekét, és kicserélte a maga halott gyerekére. A másik nő a vádat tagadta, és az élő csecsemőt sajátjának mondta. Az életben maradt újszülött fölött vitatkozó felek között *Salamon*, Júda királya – színleg – úgy döntött, hogy vágják ketté a gyermeket, hogy az asszonyok között egyenlőképpen osszák el. Az egyik nő igazságosnak tartotta a döntést, a másik könyörögni kezdett: inkább odaadja, csak kíméljék meg a gyermek életét.

⁷² Lásd EYRE bíró megjegyzését (1722) <http://www.duhaime.org/LegalDictionary/A/Audialterampartem.aspx>

⁷³ János 7:51

⁷⁴ Példabeszédek 18:17

⁷⁵ 2 Mózés 20:1–17

⁷⁶ Róma 7:7b

⁷⁷ 1 Mózés 4:3–8

⁷⁸ 1 Mózés 37

⁷⁹ 1 Királyok 3:16–28

Kettejük közül nyilvánvalóan az volt az ártatlan, aki a csecsemő megkíméléseért fellebbezett, és az volt a tettes, aki nem sajnálta a másik gyereket, hanem úgy vélte, igazságos, hogy egyiküké se legyen. *Salamon* ezek után az igazi anyának ítélte meg a gyereket. Mint bíró, egy olyan ügyben, ahol nem voltak tanúk, a per során a „kinek az érdeke?” kérdésre kereste a választ, és a belső indíték kiderítésével tett igazságot. Aki megirigyelte a más gyermekét, az is leleplezte magát beszédével, és az ártatlanul megvádolt asszonyról is kiderült az igazság abból, ahogy reagált. *Salamon* precedenst teremtő döntése bevonult az európai jogi köztudatba, és az ítélethozatal mércéjét magasra állította, az indítékok feltárásában mély emberismeretről téve tanúságot.

6. kép: *Salamon* döntése. Velence, dózsepalota

5. Az ítélőszék régen és ma

A jogalkalmazók és jogértelmezők felelőssége a törvény eredeti célját szem előtt tartani: vajon az ítélettel okozott esetleges kár mértéke nem haladja-e meg a megítélt cselekedettel okozott erkölcsi vagy anyagi kárt? A törvényesség és az igazságosság időnként elválhat egymástól. Egy ízben arról elmélkedik egy bibliai szerző, vajon a legfőbb Bíró egyetért ilyenkor az ítélettel? „*Van-e köze te hozzád a hamisság székének, amely nyomorúságot szerez törvény színe alatt?*”⁸⁰ – teszi fel a kérdést. Másutt megállapítja, hogy a bíróval maga *Isten* volt: „*véghezvitted ítéletemet és ügyemet: az ítélőszékben ültél, mint igaz bíró.*”⁸¹

A bíróságok üléstermeinek berendezése hagyományosan egy tekintélyt parancsoló emelvényt is magában foglal. A bírói szék már az antikvitásban az ítélethozatal helye volt, amin a bíróság előtt vitázó felek álltak. A görögül *bémá*-nak, héberül *bimá*-nak nevezett emelvény *Pál* apostol perében a római joghatóság jelképe, ahol a császárhoz fellebbezett.⁸² Az Újszövetség a végső ítélet helyét is ítélőszéknek nevezi.⁸³ Az igazságszolgáltatás malmai régen is lassan őröltek.

⁸⁰ Zsoltárok 94:20

⁸¹ Zsoltárok 9:5

⁸² Apostolok cselekedetei 25:10

⁸³ Róma 14:10

Jézus egy példázata összehasonlít egy hanyag bírót az igazságos Istennel, akihez panaszukkal fordulnak.

„Volt egy bíró egy városban, aki Istent nem félt és embert nem becsült. Volt pedig abban a városban egy özvegyasszony, és elméne abhoz, mondván: Állj bosszút értem az én ellenségemen. Az pedig nem akará egy ideig; de azután monda ő magában: Jól lehet Istent nem félek és embert nem becsülök; Mindazáltal mivelhogy nékem terhemre van ez az özvegyasszony, megszabadítom őt, hogy szüntelen reám járván, ne gyötörjön engem. Monda pedig az Úr: Halljátok, mit mond e hamis bíró! Hát az Isten nem áll-e bosszút az ő választottaiért, kik ő hozzá kiáltanak éjjel és nappal, ha bosszútűrő is irántuk?”⁸⁴

Ezzel visszajutottunk kiindulásunkhoz, a Tízparancsolat két kőtáblájához. A hamis bíró egyiket sem tartotta fontosnak: Istent nem félte és az embereket nem becsülte. Ebből a példázatból levezethető, hogy az igaz bíró nyilvánvalóan ellenkezőleg fog tenni, figyelembe veszi mind vertikális, mind a horizontális irányú kötelességét, és nem csak akkor szolgáltat igazságot, ha rájárnak és gyötrik. A történet tanulsága, hogy a lassú ügyintézés is jobb, mintha egyáltalán nem lenne ítélethozatal.

6. Néhány gondolat a Törvény újszövetségi értelmezése kapcsán

6.1. A názáreti Jézus és a Tóra

„Akkor hozzá mennén egy az írástudók közül, aki az ő vetekedésöket hallotta vala, és tudván, hogy jól megfelele nékik, megkérdézé tőle: Melyik az első minden parancsolatok között? Jézus pedig felele neki: Minden parancsolatok között az első: Halljad Izráél: Az Úr, a mi Istenünk egy Úr. Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkeidből, és teljes elmédből és teljes erődből. Ez az első parancsolat. A második pedig hasonlatos ehhez: Szeresd felebarátodat, mint magadat. Nincs más ezekenél nagyobb parancsolat.”⁸⁵ A Törvény lényege Jézus szerint Istennek és a felebarátainknak a szeretete.

Az újszövetség a fent idézett két kőtáblát, azaz a Tízparancsolatot két alapvető kijelentésre vezeti vissza, melyek a Tórában vannak, és amelyek lényegét képezik mindezen parancsolatoknak. A názáreti Jézus törvénytisztelő zsidóként a Tóra betűjét is fontosnak tartotta.⁸⁶ A törvényben foglaltakat lényegesebbnek ítélte, mint az ahhoz fűzött szóbeli magyarázatot. A jószándékú, de kibírhatatlan emberi rendeleteket élesen bírálta, akár kiskaput jelentettek a törvény eredeti intenciójához képest, mint például a szülők segítésére fordítható pénz templomi ajándéku adása,⁸⁷ vagy épp szigorítást jelentettek, mint a szombaton leszedett pár kalász megevését is munkának minősítő törvényértelmezés. Az első esetben a szülők tiszteletét fontosabbnak tartotta, mint a fogadalmi ajándék adását, a törvény életet támogató rendeltetését tartva szem előtt. A teremtés logikáját látta meg a törvényben, hangsúlyozva, hogy a szombat lett az emberért, és nem fordítva.⁸⁸ Szívesen idézte Hóseás prófétát, aki kijelentette, a Törvényadó eredeti szándéka az irgalmasság, és nem az áldozat.⁸⁹

⁸⁴ Lukács 18:1–7

⁸⁵ Márk 12:28–31; vö. Róma 13:8–10; Jakab 2:8–9

⁸⁶ Máté 5:17–18

⁸⁷ Máté 15:1–6

⁸⁸ Márk 2:27

⁸⁹ Az evangéliumban Jézus Hóseás 6:6-ot háromszor idézi. Máté 9:13-ban és 12:7-ben, a 23:23-ban pedig az ítélet szükségessége mellett utal az irgalmasságra. A görög *eleosz* a héber *cheszed* megfelelője, jelentése irgalmasság, szeretet.

6.2. A kereszténység kezdetei és a Törvény

A jeruzsálemi ősegyház írásmagyarázatát nem a legalizmus, hanem a messianizmus jellemezte.⁹⁰ Az első jeruzsálemi zsinat foglalkozott azzal, hogy a nemzetekből származó keresztények mit tartsanak be törvényből. Döntésükben a *Noéval* kötött szövetségben megfogalmazottakra szorítottak, amelyek a nemzetekre vonatkoznak: a monoteizmust és a monogám házasságot követelték meg köreikben. A Tízparancsolatban foglalt egyetemes erkölcsi elvek mellett a ceremóniális törvények közül csak a közegészségügyre tartozó dögevést tiltották, és a vérrel kapcsolatos rendelkezésre emlékeztették őket: „*tartózkodjatok a bálványoknak áldozott dolgoktól, a vértől, a fülva holt állattól, és a paráznaságtól; melyektől ha megóvjátok magatokat, jól lesz dolgotok.*”⁹¹ A zsidó ünnepek megtartásában szombat és a vasárnap ünneplésében párhuzamosság figyelhető meg az újszövetségi keresztény gyülekezetekben, melyek többnyire a helyi zsinagógából nőttek ki. A vasárnap tartalma eltért a szombattól, nem a pihenés, hanem a közösségápolás, tanítás volt a célja és mindenekelőtt *Jézus* feltámadásának ünneplése.⁹² Az Ószövetség recepciója az Újszövetségen keresztül történt meg az európai nemzetekben és hatotta át a nyugati civilizációt. Ez azt jelenti, hogy *mózesi* Törvényből csak annyit vettek át, amennyit az apostolok követendőnek tartottak. *Jézus Krisztus* követői a *mózesi* törvényt annak univerzális erkölcsi küldetésében ragadták meg és terjesztették.

6.3. A törvény és az evangélium

„*Am a törvény szent, és a parancsolat szent és igaz és jó.*”⁹³ *Szent Pál*, a nemzetek apostola írásaiban rendszeresen foglalkozik a bűn, a törvény és az igazság problematikájával. Jelen írásban csak a jogrend szempontjából legfontosabbra szorítkozva, ez nézete úgy összegezhető, hogy a jó nincs a törvénynek alávetve, hanem a törvény fölött áll. Remélte, hogy az evangélium hirdetése következtében nagy tömegekben válhat a törvény benső iránytűvé, és olyan életmódban ölt testet, ami semmilyen törvénnyel nem ütközik. „*Tudjuk pedig, hogy a törvény jó, ha valaki törvényszerűen él vele, tudván azt, hogy a törvény nem az igazért van, hanem a törvénytaposókért és engedetlenekért, az istentelenekért és bűnösökért, a latrokért és fertelmesekért, az atya- és anyagyilkosokért, emberölőkért. Paráznákért, férjifertőztetőkért, emberrablókért, hazugokért, hamisan esküvőkért, és ami egyéb csak az egészséges tudományval ellenkezik, a boldog Isten dicsőségének evangéliuma szerint, mely reám bízott.*”⁹⁴

Pál apostol – a már említett ítélszék előtt állva – *Porcius Festus* előtti védőbeszédében meggyőződéssel vallotta, hogy a próféták munkássága az evangéliumon keresztül felvilágosítja a nemzeteket. „*De Istentől segítséget vévén, mind e mai napig állok, bizonyosságot tévén mind kicsinynek, mind nagynak, semmit sem mondván azokon kívül, amikről mind a próféták megmondották, mind Mózes, hogy be fognak teljesedni: Hogy a Krisztusnak szenvedni kell, hogy mint a halottak feltámadásából első, világosságot fog hirdetni e népnek és a pogányoknak.*”

A nemzetek és a Tóra viszonyát abban látta, hogy a törvény *Isten* ajándéka Izraelnek, és a

⁹⁰ Legjobb példa erre *Simon Péter* három nyilvános beszéde az Apostolok cselekedeteinek 2–4. részében.

⁹¹ Apostolok cselekedetei 15:29

⁹² Apostolok cselekedetei 20:7; Róma 14:6

⁹³ Róma 7:12

⁹⁴ 1 Timoteus 1:8–11

bűn megismerésére való. A törvény és a prófétai írások célja elvezetni minden embert a *Messiaszhoz*, aki a belé vetett hit által igazzá tudja tenni a bűnöst: „*Mivelbogy egy az Isten, aki megigazítja a zsidót hitből és a pogányt hit által.*”⁹⁵ Izrael küldetése a nemzeteket felvilágosítani, ezt a küldetését maga részéről az evangélium terjesztésével töltötte be.

6.4. Az Újszövetség és az államhatalom

A Római Birodalom vagy akár barbár királyságok alattvalójaként a keresztények és zsidók ugyanúgy a polgári közigazgatás alá tartoztak, mint a görög, római vagy más vallású emberek. Az Újszövetség tudomásul veszi az állami felsőbbiséget, és a hatóságoknak való engedelmisséget hirdeti, amíg az nem ütközik *Isten* parancsaiba.⁹⁶

Pál apostol a Rómaiakhoz írt levél 13. részében rakta le a keresztény államelmélet alapjait. A szolgáló hatalom fogalmát ennek az alapvetésnek köszönhetjük. „*Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak; mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől: és amely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek. Azért, aki ellene támad a hatalmasságnak, az Isten rendelésének támad ellene; akiké pedig ellene támadnak, önmagoknak ítéletet szereznek. Mert a fejedelmek nem a jó, hanem a rossz cselekedetnek rettegésére vannak. Akarod-e pedig, hogy ne félj a hatalmasságtól? Cselekedj a jót, és dicséreted lesz attól. Mert Isten szolgálja ő a te javadra. Ha pedig a gonoszt cselekszed, félj: mert nem ok nélkül viseli a fegyvert: mert Isten szolgálja, bosszúálló a haragra annak, aki gonoszt cselekszik.*”⁹⁷

A fenti szakasz rávilágít az *Isten* szuverenitásából levezetett állami szuverenitás fogalmára. Az *Isten* által az államra ruházott hatalom nem autonóm, hanem delegált hatalom, aminek erkölcsi küldetése van. Feladata, hogy üldözze a bűnt és jutalmazza a jót, azaz: a törvénytisztelettel szemben bosszút álljon, de a törvénytisztelettel szemben félelem nélkül élhessenek.

Ha fordítva történik, akkor „*nem beszélhetünk arról, hogy az érintett vezetőt vagy rezsimet valamiféle isteni végzés emelte pozícióba, vagy tartaná ott. Fontos különbséget tenni tehát az Istentől eredő hatalmi jogkör és annak betöltője között. A Biblia szerint fontos, hogy legyen hatalmi/ tekintélyi rend, mert különben anarchia lenne, beköszöntene a lelkiismereti korszakot meghatározó <ember embernek farkasa> állapot, ugyanakkor elítélendő, ha a hatalommal visszaélnék, mert a <fejedelmek nem a jó, hanem a rossz cselekedetnek rettegésére vannak.>*”⁹⁸ A nemzetek és birodalmak jogrendjét az Újszövetség nem tekinti szakrálisnak, hanem olyannak, ami javításra, humanizálásra szorul, hogy a hatalom mindinkább a közjót szolgálja.

7. Összefoglalás

A Biblia, azon belül a Tóra a zsidóság és a kereszténység közös kultúrkinccse. Számos jogelv, amely formálta a nyugati civilizációt, a *mózesi* Törvényben gyökerezik. Ezeket a kereszténység is becsben tartotta, és a szabadságjogok irányába továbbfejlesztette. Ezen elvek: az emberi méltóság minden egyént megillető tisztelete, az emberi élet értéke és védelme, a család és a magántulajdon védelme, a jó hírnévhez fűződő jog, a privátszféra tisztelete. A jog területén a független bíróság, az igazságos

⁹⁵ Róma 3:30

⁹⁶ Róma 13:1–3; Apostolok cselekedetei 5:29

⁹⁷ Róma 13:1-4

⁹⁸ MÉSZÁROS, Bibliai államelmélet 4.

és pártatlan eljárás, a törvényes rend és közbiztonság fogalmát, a hatalmi ágak elválasztásának és a jogállamnak az eszményét köszönhetjük a máig releváns tórai elveknek.

Felhasznált források és irodalom

- AUGUSTINE: Writings Against the Manicheans. The two souls. Christian Classics Ethereal Library.
<http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf104.iv.vi.xv.html> (letöltés: 2017. 10. 04.)
- BEN-SASSON, H. H. et al. (szerk.): A History of the Jewish People. Cambridge – Massachusetts 1976
- BIBLIA HEBRAICA STUTTGARTENSIA. Stuttgart 1984
- CONNER, K. Jr.: The Foundation of Christian Doctrine. Chichester 1988
- GESENIUS' HEBREW AND CHALDEE LEXICON TO THE OLD TESTAMENT SCRIPTURES. Michigan 1994 (reprint, 1. kiadás: 1857)
- HAMMURABI törvényei (ford. KMOSKÓ Mihály). Kolozsvár 1911 <http://mek.nif.hu/07200/07287/07287.pdf> (letöltés: 2017. 10. 01.)
- JOHNSON, Paul: A zsidók története. Budapest 2005
- MCMILLAN, S. I. (MD): Elekerülhető betegségek. Ellenségeskedés vagy szeretet, stressz vagy békesség. Egy orvos érvelései a Biblia jelenlétében. Bissingen é. n.
- MÉSZÁROS István: Bibliai államelmélet. Budapest 2007
- MIZRAHI, M. Maurice: Justice. Torah Discussion on Shofetim, Springfield 2006
http://images.shulcloud.com/618/uploads/PDFs/Divrei_Torah/justice.pdf (letöltés: 2017. 10. 04.)
- NOVUM TESTAMENTUM GRAECE. Stuttgart 1983
- SENECA: Medea. Edited with Introduction, Translation, E-Commentary by A. J. BOYLE, Oxford 2014
- SZENT BIBLIA (ford. KÁROLI Gáspár). Budapest 2004